

Вук МИЛАТОВИЋ*

ЗОГОВИЋЕВО СХВАТАЊЕ НАРОДНЕ КЊИЖЕВНОСТИ

Два читалачко-асоцијативна момента одредила су наше размишљање о поезији Радована Зоговића и о његовом схватању народне књижевности. Први се односи на читање и рашчитавање његове познате књиге песама „Лично, сасвим лично” (Београд, 1971), а други на песникову, односно ауторову напомену на почетку књиге књижевних огледа и студија „Успутно о незаобилазном” (Титоград, 1983). Дути стих лирских песама књиге „Лично, сасвим лично”, његова ритмичка организација, распоред акценатских целина, границе између мањих и већих поетских сегмената, неодољиво нас је, и на посебан начин, подсећао на епске песме дугог стиха или бугарштице. Лирска нарација Зоговићевих песама дугог стиха, а овај песник је као ретко који неговао дути стих, аналогна је по неким структурним елементима епској и лирској изграђености петнаестерца и шеснаестерца у бугарштицама. Отмени и господствени стихови уметнички вредних бугарштица налазе своје уметничке пандане у Зоговићевим песамама. Док бугарштице имају свој историјски оквир или своје временско одређење, Зоговићеве лирске песме дугог стиха имају своју аутентичну историјску доктрину, препознатљиву и снажно утиснуту у језичке метафоре. Дакле, питање језичке организације стихова и њихове метричке аутентичности, како је то код Зоговића изражено, питање је њихове уметничке изграђености, односно, то је питање естетике.

На другој страни, објашњавајући у ауторовој напомени књиге „Успутно о незаобилазном” интервенције које је чинио у појединим текстовима ове књиге, Зоговић истиче једну која се тиче Његошеве припадности одређеној националној култури. Зоговић је био одређен од тадашњих политичких органа, тачније од Агитпропа ЦК КПЈ, да говори на цетињској

---

* Проф. др Вук Милатовић, редовни професор универзитета, Београд.

Академији о стогодишњици постојања „Горског вијенца”. То је била 1947. година, и у тренутку запитаности којој националној култури велики песник припада, црногорској или српској, одлучио се, опет из политичких разлога, „да одговор сведе на онај забатаљени цитат из Светозара Марковића ... *наш или уйраво црнојорски њјесник Пејтар Пејировић Њејош*”. Али, не лези враже, ауторов руководицац у Агитпропу поправио је тај део текста и „написао своју формулацију о националној припадности пјесника Његоша”, на шта је Зоговић нерадо пристао. То је, свакако, био тренутак политике или идеологије којему се наш песник нерадо приклонио. Дакле, Зоговића у односу на ова два момента видимо између естетике и идеологије, између уметности и политичке доктрине која га је поприлично коштала. Зоговић у једној аутобиографској белешци наводи да у току шеснаест година, а то је време његове информбировске екскомуникације, није могао ништа да објави, нити да се нормално бави књижевним радом. Да будемо прецизнији, Зоговић је снагом свог песничког, односно стваралачког талента, успео да увек буде на страни естетике. Овај песник никада није изневерио естетику, чак ни онда када је вантекстовни или идеолошко-животни материјал био доминантан, када га је вукао у плићаке предметности песме.

Широј јавности није познато да је песник Радован Зоговић дао значајан допринос проучавању народне књижевности, посебно народне епске поезије. Проучавајући тај сегмент његовог стваралаштва, уочили смо да је дубоко уронио у структуру, значење и уметничку функцију народне епске поезије, да се критички односио према одређеним сазнањима и ауторима и да је, као и у поезији, показивао свој пркосни дух и потребу да своје научне ставове увек аргументовано докаже. Могло би се рећи да је то било ново читање епске поезије и нов однос према онима који су писали о тој књижевности. Дакле, Зоговић је и у проучавању народне књижевности, посебно епске народне поезије, давао печат своје стваралачке и интелектуалне личности. Увек смо постављали питање: како се један аутентичан и ауторитативан песник, дакле, човек изграђених естетичких и поетичких начела, односио према епској поезији, да ли је хоризонт његових очекивања у епској поезији био изневерен или обогаћен неочекиваним.

Зоговић је написао две обимне студије или научна огледа о епској народној поезији. Прву, „Јуначке пјесме и властела” написао је 1965. и објавио 1966. године у „Зборнику Матице српске” и другу „Предговор избору *Црнојорске ејске њјесме разних времена*”. Наиме, Зоговић је после дугог ишчитавања и проучавања народне епике објавио антологију „Црногорске епске пјесме разних времена” (Титоград, 1970), такође аутентичну и храбро конципирану књигу, свакако, иновативну и релевантну по неким

новим критеријумима и погледима те је као таква изазвала различита и полемичка мишљења и негодовања у књижевној јавности и у ужим књижевнаучним круговима.

И у једној и у другој студији препознајемо Зоговића као књижевног аналитичара који води рачуна о два битна момента: (1) књижевни свијет који је створила епска поезија и старијих и новијих времена „одражава свијет у ком је стварана” и (2) треба створити услове за праву естетску анализу епике како бисмо открили њене лепоте и уметничке вредности. Овде је, дакле, реч о два битна приступа епској народној поезији: спољашњи приступ, како би га данас назвали теоретичари књижевности, или „историјски поступак”, како га условно назива Зоговић и у основи кога је сазнање да „Велика поезија настаје из великих проблема, дубоких друштвених противурјечја, отпора нижих моћнијима, отпора који, са своје стране, ствара још снажније и изразитије личности”. И други, унутрашњи приступ, како га данас називамо, а за који Зоговић користи израз „естетска анализа” јер она утврђује релевантне уметничке чињенице и вредности. Зоговић је као песник свестан чињенице да нема књижевности, па ни епске народне поезије, без снажног уметничког израза и у свим својим књижевним интерпретацијама покушавао је да подједнако уважава и помири значај фактографско-предметног слоја и уметничке функције језика. У поступку израде антологије црногорске епске поезије првенствено се служи критеријумима уметничког вредновања епских песама, дакле, врши избор само оних песама које су уметнички релевантне, које су уметнички вредне ствљајући њихову историчност у други или трећи план. У *Предговору антологије црногорске епске поезије разних времена* он се вајка како није унео неке песме које су историјски значајне јер су мале уметничке вредности. За неке епске песме каже да немају маште и сликовитости, да у њима нема лепих описа природе и јунака или, можда, нису богате стилским фигурама – те као такве нису уметнички вредне, без обзира на њихову богату садржину и општу поруку. Значи, задатак антологичара је да одабере најлепша књижевна остварења и Зоговић је то несумњиво учинио.

Зоговић се бавио једним веома деликатним послом, замршеним и често незахвалним, али он је имао довољно снаге и научних аргумената – а и његова лична потреба да се ухвати у коштац с тим питањем, такође, била је веома изражена. Желео је да утврди идентитет црногорске епске народне песме у време када је позната теорија одраза у књижевности била на издисају или је сасвим узмицала пред појавом нових, модерних сазнања у теорији књижевности. Посебно се залагао у свом „Предговору” *Антологије црногорских епских песама* да одреди националну припадност поје-

диних песама српско-хрватско-црногорског епоса као целине, констатујући одмах да је то веома компликован и одговоран задатак. Не чинећи ништа што би овај деликатан задатак компромитовало, упростило или „нагнуло” на страну која се није тицала књижевности и културе, Зоговић му је пришао аналитички одговорно и на свој начин. Он износи следеће критеријуме који би могли да одреде припадност епске песме једној националној књижевности: место где је настала песма, место у коме је песма забележена, везаност догађаја и јунака за неко место или област, језик и језичке форме, дијалектизми и локализми који су остали сачувани у песми и порекло њеног творца, односно певача. Поред свих ових критеријума могло би да стоји једно „али”, каже Зоговић, указујући тиме на сложеност и деликатност питања одређивања припадности епске песме националној књижевности. Питање се још више проблематизује када знамо да су прве варијанте неких епских песама стварали слабији певачи па су потом, дошавши у руке великих певача, настајале нове и уметнички вредније варијанте те се тиме помера и значење њиховог ауторства. „Добар певач”, каже Вук, „и рђаву песму поправи према осталим пјесмама које он зна”. У том случају за критеријум се узима „последњи пјевач”, ако се може утврдити. Додатни проблем стварају епске песме које су у различитим или сличним варијантама забележене у разним подручјима те у односу на то припадају различитим националним књижевностима. Зоговић је, дакле, осећао да епска поезија својом поетском снагом, умећем наративног казивања, односно својом уметничком структуром, шире узевши, превазилази границе једне националне књижевности, али је, с друге стране, желео да одреди или означи шта коме припада.

Поштујући доследно своје критеријуме и основно схватање народне епике, или како је назива синтагмом српско-хрватско-црногорске епике, Зоговић је покушао да изврши нека померања у схватању, класификацији и превредновању епских дела народне књижевности. У том смислу највише је полемике, неслагања и негодовања изазвало његово сврставање познате песме „Бановић Страхиња” у црногорску националну епiku, а и не само те већ и других епских песама. У београдском часопису „Књижевност”, број 4 за 1971. годину, појавила се обимна, полемички интонирана расправа Новака Килибарде као приказ антологије Радована Зоговића „Црногорске епске песме разних времена”. Тај Килибардин текст оптужује Зоговића зашто црногорске епске песме издваја из српскохрватског епоса и озбиљно сумња у Зоговићев интерпретаторски метод, односно у начин тумачења епских песама и широко је одјекнуо у ондашњим интелектуалним и књижевнонаучним круговима. Ова мала и можда не тако значајна ретроспектива показује да књижевне чињенице ондашњег вре-

мена нису биле нимало једноставне и једностране, како се некада чини, већ, напротив, доста сложене, и треба познавати многе друге околности да би се разумеле.

Зоговић је као тумач књижевности имао снажно изражену потребу да свему прилази критички, са осећањем стваралачке сумње за све што је изречено о народној епици а кроз то и о књижевности уопште. Зато расправља, полемише, сумња, наводи противуаргументе, износи нове претпоставке и својим снажним интелектуалним промишљањем слаже се и оповргава оно што није у складу с његовим поетичким и књижевноисторијским схватањем народне епике. Некада је у томе у праву, освежавајући досадашња сазнања свежином свога духа и необуздане елоквентности, а некада је личан и непомирљив. Његова епистемологија није строга и акрибична, није оптерећена рационалном систематиком, али је зато аутентична и на тренутке импресионистичка. То би могао бити позитивни аналитички импресионизам, заснован на одређеној литератури и научним схватањима, али преломљен кроз призму снажно испољене ауторове индивидуалности. Зоговићева расправа, (имао је веома развијено осећање за огледе, расправе и полемике), „Јуначка пјесма и властела”, је пре свега, преиспитивање порекла народне епике и полемика с онима који мисле другачије, следећи у томе своју расправљачку логику, уносећи у то свој истраживачки занос – Зоговић је, иначе, човек аналитичког заноса и страсног расправљања. Поводом ове расправе значајно је поменути Зоговићев полемички однос према схватањима Војислава Ђурића, познатог београдског znalца књижевности и народне књижевности, професора Филолошког факултета. На критичком удару била је Ђурићева „Антологија народних јуначких песама”, посебно делови из њене доста опсежне уводне студије о српскохрватској народној епици.

Несумњиво, Зоговић је веома студиозно ушао у нашу народну епику, беспрекорно је владао изворном и теоријском литературом, критички је ишчитао познате znalце народне књижевности, посебно Вида Латковића и Радосава Меденицу. Он се слаже с мишљењима да су се епске песме старијих времена временом дограђивале, да је дошло до њиховог дослојавања, преиначавања, заборављања и позајмљивања нових епских сегмената и да су неке од њих добијале коначну форму чак и у доба турске владавине. Али, Зоговић не би био то што јесте да нема свој став, аргументован и другачији од осталих. Он замера Војиславу Ђурићу, између осталог, што се у понечему некритички поводи за Маретићем, што мисли да су бугарштице старије од десетерачких песама или је у дилеми око тога питања, и што мисли да су песме старијих времена „више легендарног него историјског карактера”, док је са песмама средњих и новијих времена нешто дру-

гачије. Зоговић је добро осетио и схватио да када тумачи народне епике немају више научних и објективних чињеница да објасне неку замршену појаву, стављају испред себе легенду као штит, као да је легенда ирационална и необјашњива. Такви научници су, каже Зоговић, откинули епске песме старијих времена од њихове друштвене основе, „сплели су се у безброј нерјешивих противурјечности, везали себи руке да историјом економског, политичког, друштвеног и духовног живота феудалне српске државе провјере аутентичност наше епске поезије, дубину и снагу њене умјетничке истине, оцијене њену способност да ухвати битно, објасне њен смисао и намјеру, њено непоновљиво и необично, без провјеравања историјом врло често – несхватљиво”.

Дакле, значајно је то што Зоговић сматра да је наша народна епика објашњива и да се може разложити ваљаним аналитичким поступцима. Он се пита: „До каквих резултата доводи неисторијски, нематеријалистички метод у проучавању наших јуначких пјесама?”, истичући тиме значај, како он каже, историјског приступа. Широко узевши, Зоговићев историјски приступ народној епизи подразумева познавање историје, пре свега, етнологије, фолклористике и укупног друштвеног контекста у коме је та епика настајала и била дограђивана. Док се чврсто држао једног оваквог, како каже, материјалистичког метода и без кога се, свакако, народна епика не може објаснити, у науку о проучавању народне књижевности, па тиме и народне епике, полако је улазио структурализам као научни метод који занемарује друштвени контекст и дијахронију, а за то Зоговић није имао разумевања. Он је унапред бранио своју књижевнонаучну методологију речима: „Не, методом који све у умјетничком сазнавању свијета хоће да објасни *само* субјектом сазнавања, ништа се сигурно и логично не може објаснити”. У складу с тим замера Меденици како је на неадекватан начин објаснио питање – зашто је Бановић Страхиња, чувени епски јунак, опростио неверство својој жени. Замера му зашто одговор на то питање није потражио, пре свега, у феудалним друштвеним односима и расположењима, „у природи класе великих и малих феудалаца”, у друштвеном бићу које се одражава у уметничком лику Бановић Страхиње. Зоговић разлоге бановог праштања жениног неверства налази у његовом поимању чојства и јунаштва, у осећању части и поноса, у менталитету средине у којој је израстао старац Милија, у достојанству једног феудалног витеза. На другој страни, Зоговић наводи понашање Марка Краљевића, такође великог витеза и јунака, у песми „Сестра Леке капетана”. Марко Лекиној сестри, зато што га је извређала рекавши да је турски вазал, не прашта, иако би се то од њега очекивало, већ је сурово кажњава, одсеца јој десну руку и вади очи. Тешко је објаснити како је старац Милија, творац и једне

и друге песме, Бановић Страхињу овенчао славом јунака који прашта неверство своје жене, а Марко Краљевић није био достојан славе праштања.

На крају, значајно је рећи да је Зоговић био човек велике стваралачке енергије, да је народној књижевности прилазио с позиције човека који је чита и тумачи на нов начин уносећи у своје интерпретације нешто свеже и до тада непознато. Он је схватио дубину и уметничку снагу епске поезије и величину народне књижевности уопште. Зато јој је прилазио с толико поштовања и одговорности и био је последњи велики мајстор тзв. класичне школе тумачења народне епике, школе која је савременом читаоцу омогућила њено релевантно тумачење и вредновање.

Vuk MILATOVIĆ

ZOGOVIĆ'S AUFFASSUNG DER VOLKSDICHTUNG

Zusammenfassung

In dieser Abhandlung werden die Auffassungen der Volksliteratur des bekannten Montenegriener Schriftstellers und Essayisten Radovan Zogović behandelt. Es ist interessant wie Zogović als Schriftsteller und Dichter ueber die Montenegriener epische Dichtung denkt. Er deutet die epische Poesie von zwei Standpunkten aus: den historischen und esthetischen. Er meint, die Analyse der epischen Dichtung sei einseitig wenn man ihre hystorisch-gesellschaftliche Rolle nicht beachtet. Zogović akzeptiert kritischerweise die traditionelle Wissenschaft der Volksdichtung, aber gibt auch neue Lösungen zu diesem Problem. In diesem Sinne ist Zogović ein origineller Theoretiker.

